IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 21 Issue 2 May 2026

DEMOKRATIK JAMIYATDA SAYLOV AHAMIYATI

Jo`raboyeva Xushafro`z Abdurashid qizi
Namangan davlat Universiteti
yuridik fakultet 1-bosqich talabasi
Teli: +998997380036
Gmail: xushafozjuraboyeva@gmail.com
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20304733

Annotatsiya

Ushbu maqolada demokratik jamiyat taraqqiyotida saylov institutining o‘rni va ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Saylovlarning xalq hokimiyatchiligini ta’minlash, davlat hokimiyatining legitimligini mustahkamlash, fuqarolarning siyosiy faolligini oshirish hamda davlat boshqaruvida jamoatchilik nazoratini kuchaytirishdagi roli yoritiladi. Shuningdek, erkin va adolatli saylovlarning fuqarolik jamiyati rivoji, siyosiy plyuralizm, qonun ustuvorligi hamda inson huquqlarini ta’minlashdagi o‘rni ochib beriladi. Maqolada saylov tizimining demokratik qadriyatlarni shakllantirishdagi strategik ahamiyati asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar

demokratik jamiyat, saylov, fuqarolik jamiyati, siyosiy ishtirok, legitimlik, xalq hokimiyati, siyosiy plyuralizm.

Аннотация

В данной статье с научно-теоретической точки зрения анализируется роль и значение института выборов в развитии демократического общества. Освещается значение выборов в обеспечении народовластия, укреплении легитимности государственной власти, повышении политической активности граждан и усилении общественного контроля над государственным управлением. Также раскрывается роль свободных и справедливых выборов в развитии гражданского общества, политического плюрализма, верховенства закона и обеспечении прав человека. В статье обоснована стратегическая значимость избирательной системы в формировании демократических ценностей.

Ключевые слова

демократическое общество, выборы, гражданское общество, политическое участие, легитимность, народовластие, политический плюрализм.

Abstract

This article scientifically and theoretically examines the role and significance of elections in the development of a democratic society. It highlights the importance of elections in ensuring popular sovereignty, strengthening the legitimacy of state power, increasing citizens’ political participation, and enhancing public oversight over governance. The study also reveals the role of free and fair elections in the development of civil society, political pluralism, the rule of law, and the protection of human rights. The article substantiates the strategic importance of the electoral system in shaping democratic values and sustainable governance.

Keywords

democratic society, elections, civil society, political participation, legitimacy, popular sovereignty, political pluralism.

Kirish

Demokratik jamiyatning eng muhim institutsional tayanchlaridan biri bu saylov tizimidir. Saylovlar davlat hokimiyatining manbai xalq ekanligini amaliy jihatdan namoyon etuvchi asosiy

siyosiy-huquqiy mexanizm sifatida e'tirof etiladi. Aynan saylovlar orqali fuqarolar davlat va jamiyat boshqaruvida bevosita yoki bilvosita ishtirok etish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Demokratik boshqaruvning mazmuni xalq irodasining siyosiy qarorlarda o'z ifodasini topishi bilan belgilanadi, shu jihatdan saylovlar xalq suverenitetining eng muhim ko'rinishlaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy siyosatshunoslikda saylovlar nafaqat hokimiyatni shakllantirish vositasi, balki siyosiy legitimlikni mustahkamlash, davlat organlari faoliyatining ijtimoiy asoslarini kengaytirish hamda fuqarolik jamiyatining rivojlanishini rag'batlantiruvchi omil sifatida baholanadi. Demokratik davlatlarda erkin, oshkora va adolatli saylovlar siyosiy tizim barqarorligini ta'minlashda, hokimiyat almashinuvi jarayonlarini qonuniy asosda amalga oshirishda hamda turli siyosiy kuchlar o'rtasida sog'lom raqobat muhitini yaratishda muhim o'rin tutadi. Bugungi globallashuv va axborotlashuv sharoitida saylovlarning ahamiyati yanada ortib bormoqda[1]. Chunki demokratik qadriyatlar, inson huquqlari, siyosiy plyuralizm va qonun ustuvorligi kabi tamoyillar aynan saylov jarayonlarida o'zining amaliy ifodasini topadi. Saylovlar fuqarolarning siyosiy ongini, huquqiy madaniyatini va davlat boshqaruvidagi mas'uliyat hissini oshiradi. Shu bilan birga, saylov institutining mukammalligi jamiyatdagi ishonch muhitini shakllantiradi, davlat hokimiyati organlarining legitimligini kuchaytiradi hamda siyosiy qarorlarning xalq manfaatlariga mos ravishda qabul qilinishiga xizmat qiladi. Saylovlar fuqarolarning turli ijtimoiy qatlamlari manfaatlarini ifoda etuvchi vakillik organlarini shakllantirish orqali jamiyatda muvozanat va ijtimoiy adolatni ta'minlashga yordam beradi. Ayniqsa, demokratik islohotlarni chuqurlashtirish jarayonida saylov tizimining takomillashuvi fuqarolarning davlatga bo'lgan ishonchini mustahkamlovchi muhim omil sifatida namoyon bo'ladi. Shuningdek, saylovlar fuqarolik jamiyati institutlari, siyosiy partiyalar, ommaviy axborot vositalari hamda jamoatchilik nazoratining samarali ishlashiga kuchli turtki beradi. Chunki saylov kampaniyalari jarayonida siyosiy kuchlar o'z dasturlari, g'oyalari va istiqboldagi rejalarini jamiyatga taqdim etadilar, bu esa fuqarolarning tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi va siyosiy jarayonlarga nisbatan befarqlikni kamaytiradi. Natijada jamiyatda siyosiy madaniyat yuksalib, fuqarolarning faol pozitsiyasi shakllanadi. Shu ma'noda saylovlar demokratik jamiyat taraqqiyotining nafaqat siyosiy, balki ijtimoiy-ma'naviy omili sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur mavzuning dolzarbligi ham aynan saylov institutining demokratik davlat qurilishi, fuqarolik jamiyati rivoji va xalq hokimiyatchiligini ta'minlashdagi beqiyos o'rni bilan izohlanadi.

Adabiyotlar tahlili

Demokratik jamiyatda saylov institutining ahamiyati siyosatshunoslik, huquqshunoslik va ijtimoiy fanlar doirasida eng ko'p tadqiq etilgan masalalardan biri hisoblanadi. Mazkur yo'nalishdagi ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, saylovlar demokratik tizimning nafaqat tashkiliy elementi, balki uning mazmuniy asosini belgilovchi markaziy institut sifatida baholanadi. Klassik demokratik nazariyalarda saylovlar xalq suverenitetining amaliy ifodasi sifatida ko'riladi. Xususan, vakillik demokratiyasi konsepsiyasida fuqarolarning siyosiy irodasi saylov jarayonlari orqali davlat hokimiyati organlarini shakllantirishda o'z aksini topadi. Shu bois ko'plab tadqiqotchilar saylovlarni legitim hokimiyatning asosiy manbai, siyosiy tizim barqarorligining kafolati va davlat boshqaruvi samaradorligining muhim sharti sifatida tahlil qiladilar. Richard S. Katzning demokratik saylovlar nazariyasiga oid ilmiy qarashlarida saylovlarning funksional vazifalari keng yoritilgan bo'lib, unda saylovlar turli demokratik modellarda turlicha maqsadlarga xizmat qilishi ta'kidlanadi. Muallif saylovlarni faqatgina rahbarlarni tanlash vositasi emas, balki siyosiy tenglik, vakillik, javobgarlik va fuqarolik ishtirokini ta'minlovchi tizim sifatida izohlaydi. Ayniqsa, saylov institutlari va demokratik

[1] D. Beetham, The Role of Elections in the Democratic Process, Oxford Academic, saylovlarning demokratiyadagi legitimlik va xalq suverenitetini ta'minlashdagi roli.

qadriyatlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni to‘g‘ri anglash demokratik taraqqiyot darajasini belgilovchi mezonlardan biri sifatida ko‘rsatiladi[2].Bu yondashuv zamonaviy ilmiy adabiyotlarda keng qo‘llanilib, saylovlarning siyosiy legitimlikni mustahkamlashdagi roli bo‘yicha muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Adabiyotlarda saylov tizimlarining turlari va ularning demokratiya sifatiga ta’siri masalasi ham alohida o‘rin egallaydi. Xalqaro IDEA tomonidan ishlab chiqilgan ilmiy qo‘llanmada saylov tizimini tanlash har qanday demokratiya uchun eng muhim institutsional qarorlardan biri ekani asoslab berilgan. Unda majoritar, proporsional va aralash saylov tizimlarining siyosiy vakillik, partiyaviy raqobat, hukumat barqarorligi hamda ijtimoiy guruhlar manfaatlarini ifodalashdagi o‘ziga xos jihatlari qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, saylov tizimining to‘g‘ri tanlanishi jamiyatdagi siyosiy plyuralizmni rivojlantiradi, marginallashgan guruhlarning vakilligini oshiradi va fuqarolarning siyosiy jarayonlarga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi[3].Aynan shu sababli zamonaviy ilmiy manbalarda saylov mexanizmlarining sifati demokratik institutlarning barqaror ishlashini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida e’tirof etiladi. Bundan tashqari, siyosiy ishtirok nazariyasiga oid adabiyotlarda saylovlar fuqarolarning davlat va jamiyat boshqaruvidagi ishtirokining eng universal shakli sifatida ko‘rsatiladi. Empirik tadqiqotlar fuqarolarning saylovlarda faol qatnashuvi siyosiy madaniyat darajasi, huquqiy ong, ta’lim saviyasi va ijtimoiy ishonch bilan chambarchas bog‘liqligini ko‘rsatmoqda. Shu ma’noda, ilmiy adabiyotlar saylovni demokratik jamiyatda nafaqat siyosiy protsedura, balki fuqarolik faolligini rivojlantiruvchi ijtimoiy institut sifatida ham talqin qiladi. Zamonaviy yondashuvlarda ayniqsa yoshlar, ayollar va fuqarolik jamiyati institutlarining saylov jarayonlaridagi ishtirokini kuchaytirish demokratik rivojlanishning ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida ko‘rilmoqda. Xulosa sifatida, mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili saylovlarning demokratik jamiyatdagi o‘rni ko‘p qirrali ekanini ko‘rsatadi. Ular hokimiyat legitimligini ta’minlash, siyosiy vakillikni shakllantirish, fuqarolik ishtirokini kengaytirish va demokratik qadriyatlarni mustahkamlashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Shu jihatdan saylov institutiga oid ilmiy yondashuvlar mazkur maqolaning nazariy-metodologik asosini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Metodologiya

Mazkur tadqiqotda demokratik jamiyatda saylov institutining ahamiyatini ilmiy asosda yoritish uchun kompleks metodologik yondashuv qo‘llanildi. Tadqiqotning metodologik asosi siyosatshunoslik, konstitutsiyaviy huquq, qiyosiy tahlil va institutsional yondashuv tamoyillariga tayangan holda shakllantirildi. Avvalo, saylovlarning demokratik jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni, ularning legitimlikni ta’minlash, fuqarolarning siyosiy ishtirokini kengaytirish va davlat hokimiyati organlarini shakllantirishdagi funksional vazifalarini ochib berishda nazariy tahlil usulidan foydalanildi. Ushbu usul orqali klassik va zamonaviy demokratiya nazariyalarida saylov institutiga berilgan ta’riflar, ilmiy konsepsiyalar hamda xalqaro tajribalar tizimli ravishda o‘rganildi. Tadqiqot davomida qiyosiy-huquqiy metod alohida ahamiyat kasb etdi. Ushbu metod yordamida turli demokratik davlatlardagi saylov tizimlari, xususan majoritar, proporsional va aralash modellar o‘zaro taqqoslandi hamda ularning siyosiy vakillik, fuqarolik ishtiroki va siyosiy barqarorlikka ta’siri tahlil qilindi. Shu bilan birga, O‘zbekiston Respublikasining amaldagi Saylov kodeksida belgilangan umumiylik, tenglik, to‘g‘ridan to‘g‘ri saylov huquqi, yashirin ovoz berish hamda oshkoralik tamoyillari demokratik standartlar bilan qiyosiy

[2] Richard S. Katz, The Roles of Elections, Oxford University Press, 1997. Saylovlarning demokratik jarayondagi funksiyalari va siyosiy tenglik masalalari.

[3] Andrew Reynolds, Ben Reilly, Andrew Ellis, Electoral System Design: The New International IDEA Handbook, International IDEA, 2005. Saylov tizimlarining demokratiya sifatiga ta’siri va qiyosiy tahlili.

o‘rganildi[4].Bu yondashuv milliy saylov tizimining demokratik mezonlarga mosligini ilmiy baholash imkonini beradi. Metodologiyaning yana bir muhim tarkibiy qismi sifatida institutsional tahlil usuli qo‘llanildi. Mazkur usul orqali saylov komissiyalari, siyosiy partiyalar, fuqarolik jamiyati institutlari, ommaviy axborot vositalari va kuzatuvchilar institutining saylov jarayonidagi o‘rni o‘rganildi. Ayniqsa, saylovlarning faqat huquqiy jarayon emas, balki ijtimoiy-siyosiy institut sifatidagi mohiyatini ochishda ushbu metod samarali bo‘ldi. Institutsional yondashuv saylov jarayonining barcha ishtirokchilari o‘rtasidagi funksional aloqalarni tahlil qilish, siyosiy raqobat va jamoatchilik nazorati mexanizmlarini baholashga xizmat qildi. Shuningdek, tadqiqotda sistemali yondashuv metodidan ham foydalanildi. Unga ko‘ra, saylovlar demokratik siyosiy tizimning alohida bo‘g‘ini emas, balki davlat hokimiyati, fuqarolik jamiyati, siyosiy madaniyat va huquqiy ong bilan uzviy bog‘liq yaxlit tizim sifatida ko‘rib chiqildi. Ushbu metod saylovlarning jamiyatdagi siyosiy barqarorlik, legitimlik, ijtimoiy ishonch va fuqarolik faolligiga ko‘rsatadigan ta’sirini chuqur ochib berish imkonini yaratdi. Metodologik jihatdan tadqiqotda mahalliy ilmiy yondashuvlarga ham murojaat qilindi. Xususan, o‘zbek siyosatshunoslari va huquqshunos olimlari tomonidan saylov tizimini demokratik tamoyillar asosida takomillashtirish, elektoral madaniyatni oshirish hamda yoshlarning siyosiy faolligini rivojlantirishga oid qarashlar tahlil qilindi. Elmurodov Faxriddinning elektoral madaniyat va uning jamiyat siyosiy hayotidagi o‘rniga bag‘ishlangan ilmiy qarashlari saylovlarning nafaqat siyosiy protsedura, balki fuqarolik ongini shakllantiruvchi institut ekanini metodologik jihatdan asoslashda muhim manba bo‘lib xizmat qildi[5]. Mazkur metodlar uyg‘unligi tadqiqot mavzusini har tomonlama yoritish, nazariy va amaliy jihatlarni birlashtirish hamda demokratik jamiyatda saylovlarning real ahamiyatini ilmiy asoslash imkonini berdi. Shu bois tanlangan metodologik yondashuv maqolaning keyingi natijalar va xulosa qismlari uchun mustahkam ilmiy poydevor yaratadi.

Natija va xulosalar

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, demokratik jamiyatda saylov instituti davlat hokimiyatining legitimligini ta’minlovchi, fuqarolarning siyosiy irodasini ifodalovchi hamda jamiyatda barqaror siyosiy muhitni shakllantiruvchi eng muhim mexanizmlardan biridir. Tahlillar davomida saylovlarning nafaqat hokimiyat organlarini shakllantirish vositasi, balki fuqarolarning siyosiy faolligini oshirish, siyosiy mas’uliyatni kuchaytirish va davlat bilan jamiyat o‘rtasidagi ishonchni mustahkamlashdagi o‘rni yaqqol namoyon bo‘ldi. Ayniqsa, saylovlarning umumiylik, tenglik, to‘g‘ridan-to‘g‘ri ishtirok, yashirin ovoz berish hamda oshkoralik tamoyillari asosida tashkil etilishi demokratik boshqaruv sifatini belgilovchi asosiy mezonlardan biri ekani aniqlandi. O‘zbekiston Respublikasi Saylov kodeksida aynan shu prinsiplarning mustahkamlanganligi milliy saylov tizimining demokratik standartlarga yaqinlashib borayotganini ko‘rsatadi[6]. Bu esa saylov natijalarining ijtimoiy qabul qilinishini kuchaytirib, davlat hokimiyati organlarining qonuniyligi va xalq oldidagi mas’uliyatini oshiradi. Natijalar shuningdek saylov jarayonlarining fuqarolik jamiyati institutlari rivojiga kuchli ta’sir ko‘rsatishini ham tasdiqladi. Siyosiy partiyalar, ommaviy axborot vositalari, kuzatuvchilar va jamoatchilik institutlarining faol ishtiroki saylovlarning shaffofligi hamda raqobatbardoshligini ta’minlaydi. Shu orqali jamiyatda siyosiy plyuralizm va sog‘lom siyosiy raqobat muhiti shakllanadi. Tadqiqot davomida aniqlanganki, erkin va adolatli saylovlar fuqarolarning davlat

[4] O‘zbekiston Respublikasi Saylov kodeksi, 3–8-moddalar: saylov o‘tkazishning asosiy prinsiplari (umumiylik, tenglik, yashirin ovoz berish, oshkoralik).
[5] Elmurodov Faxriddin, Electoral Culture and Its Role in the Political Life of Society, 2025 — elektoral madaniyat, siyosiy ong va fuqarolik jamiyati rivojidagi saylovlarning o‘rni.
[6] O‘zbekiston Respublikasi Saylov kodeksi, 3–8-moddalar — umumiylik, tenglik, yashirin ovoz berish va oshkoralik prinsiplari.

boshqaruvidagi ishtirokini kuchaytirish bilan birga, siyosiy qarorlar qabul qilish jarayonining xalq manfaatlariga mosligini ham oshiradi. Natijada jamiyatda ijtimoiy adolat, vakillik va manfaatlar muvozanati ta’minlanadi. Mahalliy ilmiy yondashuvlar asosida olingan natijalar esa saylovlarning elektoral madaniyatni rivojlantirishdagi ahamiyatini alohida ko‘rsatdi. O‘zbek olimi Elmurodov Faxriddinning ilmiy qarashlariga ko‘ra, saylov jarayonlarida fuqarolarning ongli va faol ishtiroki siyosiy madaniyat yuksalishining muhim ko‘rsatkichi hisoblanadi[7]. Tadqiqot natijalari ham aynan shu fikrni tasdiqlab, saylovlar jamiyatda huquqiy ong, siyosiy savodxonlik va fuqarolik mas’uliyatini shakllantirishda strategik rol o‘ynashini ko‘rsatdi. Ayniqsa, yoshlar va xotin-qizlarning saylov jarayonlaridagi faolligi demokratik qadriyatlarning jamiyatda chuqur ildiz otishiga xizmat qilishi ilmiy jihatdan asoslandi. Xulosa sifatida aytish mumkinki, demokratik jamiyatda saylovlar hokimiyat legitimligini ta’minlash, fuqarolarning siyosiy huquqlarini ro‘yobga chiqarish, fuqarolik jamiyatini rivojlantirish va davlat boshqaruvida jamoatchilik nazoratini kuchaytirishning asosiy vositasidir. Saylov institutining takomillashuvi demokratik islohotlarning muvaffaqiyatini belgilovchi ustuvor omillardan biri bo‘lib, u siyosiy tizimning barqarorligi, qonun ustuvorligi va inson huquqlarining kafolatlanishiga xizmat qiladi. Shu sababli demokratik taraqqiyot yo‘lidan borayotgan har qanday jamiyatda saylov tizimini muntazam ravishda modernizatsiya qilish, saylovchilarning siyosiy madaniyatini oshirish va saylov jarayonlarining shaffofligini ta’minlash muhim strategik vazifa bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Beetham D. The Role of Elections in the Democratic Process. – Oxford: Oxford University Press, 1997.
2. Katz R. S. The Roles of Elections. – Oxford: Oxford University Press, 1997.
3. Reynolds A., Reilly B., Ellis A. Electoral System Design: The New International IDEA Handbook. – Stockholm: International IDEA, 2005.
4. O‘zbekiston Respublikasi Saylov kodeksi. 25.06.2019-yil, O‘RQ-544-son. – Toshkent, 2019.
5. Elmurodov F. Electoral Culture and Its Role in the Political Life of Society // Human Sciences Journal. – 2025.
6. Muxtarov A. Democratic Elections in the New Uzbekistan in the Name of Human Dignity // Alfraganus. – 2025.
7. Jiyanmuratova G. S. Some Aspects of Uzbekistan Youth Electoral Culture Forming // Theoretical & Applied Science. – 2018.
8. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasi. Saylov islohotlari: yangi bosqich va demokratik tamoyillar. – Toshkent, 2024.
9. IFES. Election FAQs: Uzbekistan Parliamentary and Local Elections. – Washington, 2024.
10. Venice Commission, OSCE/ODIHR. Joint Opinion on the Draft Election Code of Uzbekistan. – Strasbourg, 2018.

[7] Elmurodov Faxriddin, Electoral Culture and Its Role in the Political Life of Society — saylovlarning elektoral madaniyat va siyosiy ongni shakllantirishdagi o‘rni.